

14. Sovyet döneminde ünlü bir Türkolog'un hikâyesi: B. A. Serebrennikov**Fatma ATAĞLI SAÇAK¹****APA:** Ataklı Saçak, F. (2022). Sovyet döneminde ünlü bir Türkolog'un hikâyesi: B. A. Serebrennikov. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 218-234. DOI: 10.29000/rumelide.1192518.**Öz**

Hint – Avrupa, Fin-Ugor ve Türk Dilleri alanında dünyanın önde gelen uzmanları arasında gösterilen Sovyet Dilbilimci Boris Aleksandroviç Serebrennikov'un dilbilim alanında yürüttüğü araştırmalar, günümüzde etkin olarak gelişen toplumdilbilim, kültürdilbilim, ruhdilbilim, bilişsel dilbilim gibi alanların kuramsal temellerinin oluşmasında önemli bir rol oynar, söz konusu alanlar için zengin bir hazine sunar. Kırk yıllık çalışma hayatına 350'den fazla makale, 11 kitap sığdıran ünlü dilbilimcinin bilimsel hayatı, fırtınalı bir yaşamı yansıtır. Sovyet dilbiliminde kaotik bir atmosfer yaratan Nikolay Yakovleviç Marr'ın yeni dil öğretisi karşısında klasik dilbilimi savunur, inandığı ilkelerinden ödün vermez, tüm yıldırma politikalarına karşın her fırsatta söz konusu öğretinin hatalı yönlerini eleştirir. Çocukluğundan beri dillere karşı sonsuz bir merakı olan ve çok yönlü bir araştırma isteği duyan Serebrennikov, Hint-Avrupa dillerinin yanı sıra Fin-Ugor ve Türk dilleri ile de ilgilenir, söz konusu alanlara büyük bir ivme kazandırır, önemli fikirler ortaya atar. Türkoloji alanında önemli araştırmalarda bulunan bilim insanının bazı eserlerinden son dönemde yararlanıldığı tespit edilse de ülkemizde yeterince tanınmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple Serebrennikov'un şahsiyetini, onun bilimsel anlayışını ve eserlerini, yaşadığı Sovyet döneminin sosyal, siyasi ve bilimsel yapısını ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamış olması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Araştırma kaynakları çerçevesinde Serebrennikov'un kaleme aldığı kitaplar, makaleler, editörlüğünü üstlendiği derlemeler, onunla ilgili bilgiler sunan makaleler ve çeşitli eserlerle birlikte yeni dil öğretisini açıklayan Marr'ın eserleri ve diğer bilimsel kaynaklar incelenmiştir. Çalışmamızda betimsel yöntemle ünlü dilbilimcinin başlıca eserlerinin, bilimsel anlayışının, görüşlerinin ve Türkoloji çalışmalarının incelenmesiyle birlikte XX. yy. Sovyet dilbiliminde Stalin'in gölgesinde gelişen ve Serebrennikov'un yaşadığı dönemi yansıtan, bilimsel eserlerini etkileyen yeni dil öğretisi karşısındaki tutumuna değinilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Serebrennikov, Türkoloji, XX. yüzyıl Sovyet Dilbilimi, Yeni Dil Öğretisi, Rus Dilbilimi**The story of a famous Turcologist in the Soviet period: B. A. Serebrennikov****Abstract**

Soviet Linguist, Boris Alexandrovich Serebrennikov, carried out research in the field of linguistics and is accepted as one of the world's leading experts in Indo-European, Finno-Ugric, and Turkic languages. His research plays a vital role in the theoretical foundations of actively developing fields such as sociolinguistics, cultural linguistics, psycholinguistics, and cognitive linguistics. The scientific life of the famous linguist, who has more than 350 articles and 11 books in his forty-year working life, reflects a stormy life. Marr's new doctrine of language created a chaotic atmosphere in Soviet

¹ Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü (Çorum, Türkiye), ataklifatma@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0645-5519 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 01.09.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1192518]

linguistics. Serebrennikov defends classical linguistics against this teaching; does not compromise on the principles it believes in; despite all the intimidation policy, he criticizes the faulty aspects of the doctrine at every opportunity. Serebrennikov had an endless interest in languages since childhood and had a multi-faceted research desire. He was also interested in Finno-Ugric and Turkic languages as well as Indo-European languages, he has given a great impetus to these areas and introduced essential ideas. Although researchers recently used pieces from his enormous contribution to Turcology, we realized that he is not sufficiently known in our country. The fact that no study reveals Serebrennikov's personality, his scientific understanding and works, and the social, political, and scientific structure of the Soviet period in which he lived has led us to this study. Books, articles, and compilations edited by B. A. Serebrennikov within the framework of research resources; Marr's works and other scientific sources, which explain the new doctrine of language, have been examined, along with articles and various pieces that provide information about him. Our study aims to explore the main works, scientific understanding, and views of the famous linguist with a descriptive method. Besides that, it is aimed to refer to Serebrennikov's Turcology studies and his attitude towards the new doctrine of languages which developed in Stalin's shadow in 20th-century Soviet linguistics and reflected the period in which Serebrennikov lived and influenced his scientific works.

Keywords: Serebrennikov, Turcology, 20th-century Soviet Linguistics, The new doctrine of language, Russian linguistics

Giriş

Hint – Avrupa, Fin-Ugor ve Türk Dilleri alanında dünyanın önde gelen uzmanları arasında gösterilen Sovyet Dilbilimci Boris Aleksandroviç Serebrennikov, 6 Mart 1915 yılında Arhangelsk bölgesinde yer alan Holmogori köyünde dünyaya gelir. Komi kökenli olan Boris Aleksandroviç'in babası, Biyoloji öğretim yöntemlerinde bir uzmandır. Çocukluğunu iki dilli bir ortamda geçiren Serebrennikov 'un dillere olan ilgisi bu ortamda doğmuş olmalıdır (Krasuhin, 2003: 141). 1931 – 1936 yılları arasında Moskova Modern Diller Enstitüsünde² Almanca çevirmenliği üzerine eğitim alır. 1940 yılında Moskova Tarih, Felsefe ve Edebiyat Enstitüsünün Filoloji Fakültesinden mezun olur. Burada, klasik diller ve edebiyatı öğretmenliği üzerine öğrenim görür. 1939 yılında Almanya'nın Polonya topraklarına saldırmasıyla patlak veren II. Dünya Savaşı'nın 1941 yılında Sovyet topraklarına sığıncası üzerine, her yurtsever gibi, genç dilbilimci de 1945 yılına kadar Sovyet Ordusu saflarında yer alarak, Büyük Vatan Savaşı'na katılır.

Savaş sırasında İç İşleri Halk Komiserliğinde tercüman olarak çalışan Serebrennikov, 1946 yılında terhis olur; Moskova Devlet Üniversitesinin Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi Bölümünde "Herodot'ta Tanımlık İşlevinin Bazı Özellikleri" (*Некоторые особенности функционирования артикля у Геродота*) adlı doktora adaylık tezini savunur. Ünlü dilbilimcinin maalesef yayınlanmayan bu tezi, bilimsel yönteminin doğası hakkında net bir fikir verir. Tanımlığın (artikel) tipolojik özelliklerini farklı yapılarla sahip dillerin materyalleri üzerinden yorumlayan bu çalışmanın giriş bölümü, kapsam olarak aslında Herodot'a ayrılan bölümü aşar. Diğer bir deyişle genç bilim insanının dikkati, çok sayıda dilin eşzamanlı ve artzamanlı planda karşılaştırılmasına odaklanır. Daha sonraları dilbilimdeki bu yön "çapraz dilbilim" (*кросс – лингвистика*) olarak adlandırılacaktır. Serebrennikov, günümüzdeki birçok çapraz dilbilim incelemeleri yürüten araştırmacıdan farklı olarak, yararlandığı materyallerin dillerini yalnızca dilbilgisel

² 1930 yılında "Moskova Modern Diller Enstitüsü" adıyla kurulan üniversitenin günümüze kadar sekiz kez ismi değişir. Son olarak 1990 yılında üniversite "Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi" (*МГУ*) adını alır.

açından bilmez aynı zamanda bu dillere profesyonel seviyede de hâkim olur (Krasuhin, 2003: 142). 1956 yılında ise “Fin-Ugor Dillerinden Perm ve Volga Gruplarının Zaman ve Tip Kategorisi” (**Категория времени и вида в финно-угорских языках пермской и волжской групп**) adlı doktora tezini savunarak doktor unvanına ulaşır.

Ünlü dilbilimcinin bilimsel yolculuğu, günümüzde etkin olarak gelişen ruhdilbilim, toplumdilbilim, kültürdilbilim ve bilişsel dilbilim gibi henüz o dönemde alanlara ayrılmamış olan birleşik bir dilbilim doğrultusunda gerçekleşir. Genel dilbilim alanında ortaya koyduğu birçok sorunsal, yukarıda bahsedilen bilim dallarının araştırma nesnesi haline gelir. Bilim insanının kuramsal fikirlerinin büyük çoğunluğunun ayrıca dil dünya görüşü ve dilsel görelilik varsayımlarının temellendirilmesinde kullanılması mümkündür (Postovalova, 2017b: 231-233). Dolayısıyla Serebrennikov’un dil, kültür ve düşünce ilişkisini araştırdığı çalışmaları bugün oldukça yaygınlık kazanan toplumdilbilim, kültürdilbilim ve bilişsel dilbilim araştırmalarının kuramsal temelini hazırlanmasında önemli bir rol oynar; söz konusu alanlar için zengin bir hazine sunar.

Türkoloji alanında da önemli çalışmalara imza atan bilim insanının ülkemizde yeterince tanınmadığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda, Serebrennikov hakkında yalnızca *Avrasya Türkologları Sözlüğü*³’nde bazı bilgilere yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak son dönemde Türk dilbilim araştırmalarında özellikle (N. Z. Hajiyeva ile birlikte kaleme aldığı) *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri* adlı eserinde ortaya koyduğu fikirlerinden yararlandığı görülür. Bunda söz konusu eserin Tefik Hacıyev ve Mustafa Öner tarafından Türkçeye çevrilmesinin de etkisi büyüktür⁴. Öte yandan ülkemizde Serebrennikov’un şahsiyetini, onun bilimsel anlayışını ve eserlerini, yaşadığı Sovyet döneminin sosyal, siyasi ve bilimsel yapısını ortaya koyan bir araştırmaya rastlanmamış olması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Araştırma kaynakları çerçevesinde Serebrennikov’un kaleme aldığı kitaplar, makaleler, editörlüğünü üstlendiği derlemeler, onunla ilgili bilgiler sunan makaleler ve çeşitli eserlerle birlikte yeni dil öğretisini açıklayan Marr’ın eserleri ve diğer bilimsel kaynaklar incelenmiştir. Makalemizde betimsel yöntemle ünlü dilbilimcinin başlıca eserlerinin, bilimsel anlayışının, görüşlerinin ve Türkoloji çalışmalarının incelenmesinin yanı sıra XX. yy. Sovyet dilbiliminde kaotik bir atmosfer yaratan, Serebrennikov’un yaşadığı dönemi yansıtan ve bilimsel eserlerini etkileyen, Stalin’in gölgesindeki yeni dil öğretisi karşısındaki tutumuna değinilmesi amaçlanmıştır.

B. A. Serebrennikov’un Başlıca Eserleri ve Bilimsel Anlayışı

Çocukluğundan itibaren dillere karşı sonsuz bir merakı olan ve çok yönlü bir araştırma isteği duyan Serebrennikov, 1948-1950 yıllarında Moskova Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışır, burada Eski Yunan ve Latince derslerini yürütür, öğrencilere bu dillerin tarihini öğretir. 1950 yılından ömrünün son günlerine kadar SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsünde⁵ kıdemli araştırmacı olarak çalışan Boris Aleksandroviç, sırasıyla müdür yardımcılığı, 1960-1964 yıllarında enstitü müdürlüğü görevlerinde bulunur. Daha sonraları ise Genel Dilbilim ve Fin-Ugor Dilleri bölümlerini yönetir. 1953 yılında SSCB Bilimler Akademisi sorumlu üyesi olarak seçilir, 1969

³ Bkz.: Kolesnikov, A. , Kamalov, İ. (2011) *Avrasya Türkologları Sözlüğü*: I. Cilt, 1. kitap : Rusya Türkologları (XX. YY.). Ankara: TTK Basımevi.

⁴ Eserin Türkçe çevirisi için bkz.: Serebrennikov, B. A., Hajiyeva, N. Z. (2011) *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri* (çev. Tefik Hacıyev, Mustafa Öner). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁵ Enstitünün Rusça orijinal adı için bkz. *Институт языкознания АН СССР*. Söz konusu kurumun bugünkü adı “Rusya Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü” (*Институт языкознания РАН*) şeklindedir.

yılında profesör unvanını alır, 1984 yılında ise SSCB Bilimler Akademisi'nin asli üyesi olarak kabul edilir.

Ünlü dilbilimci, kırk yıllık çalışma hayatında 350'den fazla makale yazar, dilbilimin çeşitli konuları üzerine 11 monografi yayınlar. Bununla birlikte Fin-Ugor alanı en sevdiği çalışma alanlarından birini oluşturur. Çocukluğundan beri Komi dilini konuşan Serebrennikov, daha sonraları çok sayıda Fin-Ugor dili öğrenir (Turkin, 1998: 422). Bu bağlamda K. G. Krasuhin (2003: 141-142)'in bildirdiğine göre kendisini yalnızca Yunan ve Latin dilleriyle sınırlandırmayan bilim insanı, ayrıca gençliğinden itibaren büyük bir tutkuyla Fin-Ugor dillerini öğrenmesinin yanı sıra, üniversiteyi bitirene kadar Macarca, Fince, Volga-Fin dillerine de hâkim olur. Serebrennikov ayrıca Türkolojiye büyük bir ilgi duyar, özellikle de Volga dillerinden Tatarca, Başkurtça, Çuvaşça dillerine önem gösterir. Bir poliglotun benzersiz yeteneklerine sahip olan Serebrennikov, yaklaşık olarak 30 dil öğrenir. Ünlü araştırmacı özellikle de Alman, İngiliz, Fransız, Fin, Macar, Komi dillerini çok iyi bilir ve aksansız konuşur; doğrudan bilimsel ilgi alanına girmeyen Gürcüce, Çince, Japonca, Arapça gibi birçok dilde de okur. Hem bilimsel araştırmalarında hem de eğitim-öğretim faaliyetlerinde ortaya koyduğu parlak bireyselliği, bitmek bilmeyen merakı, gözlem yeteneği, cesareti onun eşsiz bir dilbilimci olduğunu gösteren diğer nitelikleri arasında bulunur.

Serebrennikov'un öncülüğünde Fin-Ugor araştırmaları büyük bir ivme kazanır, eserlerinin Türkoloji çalışmalarının canlandırılmasında büyük bir etkisi olur. Klasik Hint-Avrupa çalışmalarında kullandığı yöntemleri, çağdaş Fin-Ugor ve Türk dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel incelemesine de uygular. Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim temelinde en önemli genel dilbilim sorunlarını çözerken, Volga-Kama ve Ural bölge dillerinin genetik ve alansal-tipolojik bağlantılarının incelenmesine ayrı bir önem verir. "Karşılaştırmalı-Tarihsel Dilbilimde Olasılıksal Gerekçeler" (**Вероятностные обоснования в компаративистике**), "Dil Olgularına Materyalist Yaklaşım Üzerine" (**О материалистическом подходе к явлениям языка**) adlı kitapları ve onun editörlüğünde yürütülen üç ciltlik kolektif bir çalışma olan "Genel Dilbilim" (**Общее языкознание**) adlı eseri uluslararası bir tanınırlık kazanır. Araştırmacı, bir dizi dilin genetik ve alan birliğinin tarihini incelerken, sosyal, psikolojik (çeşitli türlerdeki çağrışımlar), biyolojik (telaffuz kolaylığı vd.) ve bir dizi etmeni vurgulayarak, insan dilinin son derece karmaşık ve zengin bir olgu olduğunu ve dil yapısındaki değişikliklerin tek taraflı olarak herhangi bir uyaran türüne indirgenemeyeceğini göstererek, dildeki yapısal değişikliklerin iç ve dış nedenlerini belirlemeye çalışır. Bilim insanı, klasik eski dillerin materyallerini karşılaştırmak amacıyla (pratikte akıcı olduğu) her türlü yaşayan dilin verilerinden yararlanır, böylece Rus dilbiliminde karşılaştırmalı tarihsel dilbilim alanında tipolojik karşılaştırmalar uygulayan ilk kişilerden biri olur (Vestnik Moskovskogo universiteta, 1989: 73-75). Çok geniş bir çalışma alanına sahip olan Serebrennikov, Ural-Türk dillerini ve Hint-Avrupa dillerini tarihsel sesbilgisel, biçimbilimsel ve sözdizimsel açıdan inceler. Karşılaştırmalı dilbilim yöntemi, tipoloji, dil felsefesi, dil ve düşünce diğer çalışma alanları arasında bulunur. Araştırmacının ayrıca genel dilbilim çalışmaları Rus dilbiliminde önemli bir yere sahiptir. Yukarıda bahsedilen alanlarda yaptığı tüm çalışmalarını, bildiği dillerden yararlanarak ve karşılaştırarak gerçekleştirir.

Serebrennikov'un en önemli eserleri arasında yer alan, editörlüğünü üstlendiği "Genel Dilbilim: Varoluş Biçimleri, Dilin Tarihi, İşlevleri" (**Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка**) adlı eserinin temel amacı her şeyden önce dilin esas özelliklerini bütünsel ve genel bütünlüğünde sunmaktır (Serebrennikov, 1970a:5-6). Kitapta dil ve toplum, dil ve düşünce arasındaki ilişki sorunları; hem toplumsal hem de bölgesel açıdan heterojen, gelişen bir olgu biçimindeki dilin varoluş biçimleri ele alınır. Eserde özellikle dilin iletişimsel işlevi ve göstergesel doğası yansıtılır;

konuşmanın psikofizyolojik düzeneğinin temelleri ve ayrıca edebi dilin özellikleri ve kural olgularıyla ilgili konular aydınlatılır.

Söz konusu eserin devamı olarak nitelendirilen ve editörlüğünü Serebrennikov'un yaptığı "Genel Dilbilim: Dilin İç Yapısı" (**Общее Языкознание. Внутренняя структура языка**) adlı yapıtında ise dilin iç yapısı geniş bir yer tutar. Eserde dil dizgesi ve dil yapısı kavramları, dil yapısının seviyeleri, fonolojinin en önemli meseleleri, morfoloji, sentaks, sözcükbilim, sözcük yapımı, deyimbilim, dilbilgisi, dilbilimsel tipoloji ve söz varlığı gibi genel dilbilimin önemli konuları ayrıntılı olarak incelenir (Serebrennikov, 1972a).

Serebrennikov'un Fin-Ugor dilleriyle ilgili en ünlü monografi çalışmalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: "Perm Dillerinin Tarihsel Açından Morfolojisi" (**Историческая морфология пермских языков**) (Moskova, 1963); Ural Dillerinde Durum ve Fiil Sisteminin Temel Gelişim Özellikleri" (**Основные линии развития надежной и глагольной системы уральских языков**) (Moskova, 1964); "Mordov Dillerinin Tarihsel Açından Morfolojisi" (**Историческая морфология мордовских языков**) (Moskova, 1967); "Fin-Volga Dil Birliği" (**Финно-волжская языковая общность**) (Moskova, 1989, ortak yazarlı). Fin-Ugor dilleri hakkında toplamda 100'den fazla makale yayımlanır; bunlardan "Komi Dilinde Fiil Zamanlarının Oluşum Tarihi Üzerine" (**Из истории образования глагольных времен в коми языке**) (1956), "Komi Dilinin Tarihi Üzerine Notlar" (**Заметки по истории коми языка**) (1958), "Komi Dilinin Bazı Tarihsel Dilbilgisi Meseleleri Üzerine" (**О некоторых вопросах исторической грамматики коми языка**) (1959) gibi 20 makalesini Komi diliyle ilgili yazar (Turkin, 1998: 422).

Bilim insanı, dil ve düşünce arasındaki ilişkiye özel bir önem verir. Çalışmalarında, dilbilimsel değişikliklerin doğal olarak değişen düşünme "aşamalarına" hiçbir şekilde yansıtılmadığını, bir kavramın ve bir görüşün herhangi bir dil aracılığıyla doğru bir şekilde aktarılabileceğini ve dillerin yapısal farklılıklarının hiçbir şekilde düşüncede nitel farklılıklara işaret etmediğini ikna edici bir şekilde kanıtlar. Ona göre, insan topluluklarında dilbilimsel iletişim olmadan insan düşüncesinin gerçekleştirilmesi imkânsızdır, dil ve düşünce arasındaki ayrılmaz bağıntı özellikle bundan ibarettir. Ancak düşüncenin yalnızca kelimelerle somutlaştırılması gerekmez: dilbilgisel biçimler ve kavramlar, ifade edilmelerini sağlayan özel dilsel araçların (sözcükler ve biçimler) oluşturulmasından önce ortaya çıkar; sözlü düşüncenin dışında görsel, imgesel, uygulamalı, dilsel yaratımsal, sözel - kavramsal, arayışsal, azaltılmış, sürekli birbirinin yerine geçen ve karşılıklı iç içe geçen düşünce türleri bulunur (Vestnik Moskovskogo universiteta, 1989: 75). Serebrennikov, dil ve düşünceye dair bu tür fikirlerini "Dil Olgularına Materyalist Yaklaşım Üzerine" (**О материалистическом подходе к явлениям языка**) adlı eserinde detaylı bir şekilde ifade eder: "Gerçekte, insan düşüncesi, sürekli birbirinin yerine geçen ve karşılıklı olarak iç içe geçen farklı düşünce türlerinin bir bileşimidir. Sözsüz düşünmek, sözcüklere dayalı düşünmek kadar mümkündür. Sözlü düşünme, düşünce türlerinden yalnızca biridir" (Serebrennikov, 1983b: 112).

Serebrennikov'un editörlüğünü üstlendiği "Dilde İnsan Faktörünün Rolü. Dil ve Dünya Görüşü" (**Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира**) adlı eserde genel olarak insanın dil üzerindeki etkisi ve dünya görüşünün dile yansımalarının incelenmesi amaçlanır. Bunun yanında, ünlü bilim insanı, dilin toplumsal doğasının dildeki herşeyi belirttiği düşüncesine karşı çıkarak, "dil sadece toplumun yasalarını değil, aynı zamanda doğanın yasalarını da yansıttığını" belirtir. Ona göre, doğa yasaları dile insanın onları nasıl hayal etmek istediğine bağlı olarak değil, tamamen nesnel olarak yansır. Bu durumda, insan doğa yasalarına bağlıdır ve söz konusu yasalar belirleyicidir. Bir dilin yapısında, bir

kişinin bilincinden ve bir kişinin toplumsal ihtiyaçlarından bağımsız olarak var olan maddi dünyanın olguları ve nesnelere arasındaki ilişkiler yer alır (Serebrennikov, 1988a: 3-4). Söz konusu eser, dil dünya görüşü kavramını detaylı bir şekilde açıklamakla birlikte bu kavramın kapsamını ve içeriğini belirtir.

Buna göre, dil dünya görüşü; sözcükleri, çekim ve türetme gibi biçimlendirici öğeleri ve sözdizimsel yapıları içerir. Dil dünya görüşü, son derece değişken olmakla birlikte her dile göre değişim gösterebilir. Aynı zamanda insanların karşılıklı anlayışını sağlayan topluluk unsurlarını barındırır. Bununla birlikte eser, dünya görüşünün şekillenmesi ve bir dil envanterinin oluşturulması, konuşmanın doğuşu, iletişim sürecinde insanın rolü gibi dildeki insan etkinliğinin açıkça kendini gösterdiği önemli alanlara yoğunlaşır. Her ne kadar dil ve düşünce birbiriyle yakından ilişkili de olsa, kitapta bu iki kavram birbirinden ayrı olarak ele alınır. Serebrennikov 'a göre, dil, göstergesel bağlaşıklık yoluyla gerçeklikle bağlantılıdır. Dil gerçekliği yansıtmaz, onu göstergesel bir yöntemle tasvir eder. Görünüşte özellikle ifade, kiplik, duygu gibi insani olgular, aslında çevremizi saran dünyanın belirli yansıma biçimlerini sunar (Serebrennikov, 1988a:6). Söz konusu eser özellikle kelime dağarcığı ve dilbilgisi alanındaki kavramsal ve dilsel dünya görüşleri arasındaki bağlantılara odaklanır. Bunun yanında dünya görüşüyle doğrudan ilintili olmayan genel ve bireysel bilinç, düşünce türleri, dilde bulunan içkin yasalar, dil felsefesi, dilde çelişkiler gibi süreçlere de değinir.

Bilim insanı, “Dünya Görüşünün Dile Yansıması Nasıl Gerçekleşir?” (**Как происходит отражение картины мира в языке?**) adlı makalesinde dünya görüşü kavramını incelemekle birlikte bir toplumu oluşturan insanlar arasındaki iletişimin, herhangi bir unsura karşı geliştirdikleri ortak bir anlayışa, ortak bir bakış açısına yani ortak bir dünya görüşüne dayandığını ifade eder. Serebrennikov, birçok araştırmanın aksine, söz konusu eserinde düşünce ve dil arasında kesin bir sınır çizer. Ona göre, insanın zihninde yer alan kavramlar; çeşitli nesnelere ya da olgulara karşı biriken izlenimler sayesinde oluşur. Düşünce tek başına iletişimsel bir özellik göstermez ancak dil bir bildirişim aracıdır.

Bunun yanında, Serebrennikov (1988: 88) söz konusu çalışmasında, bir insanın çevresini saran dünyayı algılamasının hiçbir zaman aynı düzeyde olmayacağını ve farklı evrelerin bulunduğunu vurgular. Bu evreler, insanların yaşına, yaşamsal deneyiminin varlığına, kişinin çalıştığı alana, mesleğine, eğitim düzeyine, bir şeyi algılama yeteneği gibi daha birçok etkene göre değişebilir. Ona göre, dilsel göstergelerde ve gösterge yapılarındaki evrensel anlamların geliştirilmesi durumunda bireyler arasındaki iletişim mümkün olur. Bu, dildeki bazı birliklerin, çevremizi saran dünyanın belirli düzeydeki algılanmasının üzerinde olduğu anlamına gelir. Söz konusu birlikleri ise sözcüklerin ortak anlamları oluşturur. Bunun yanında sözcüklerin yakın ya da biçimsel anlamı dinleyen ve konuşan insanın birbirini anlamasını sağlar. Çevremizdeki dünyanın olgularını ve bağıntı yasalarını yalnızca insan beyni yansıtabilir. Beynin bilişsel çalışmalarının sonucu kavramlarda kendini gösterir. Ses kompleksi kendi başına hiçbir şey yansıtamaz. Ses kompleksi, dinleyicinin ifade edilen bir nesne veya onun özelliğini tanıması için kullanılır. Bu amaçla, belirli bir konu hakkında dinleyicinin zihninde tüm bilgiyi yeniden üretmeye gerek yoktur.

Sözcüğün oluşum anından itibaren, ifadenin içerik ile biçimi arasında bir çatışma ortaya çıkar ve dil bu çelişkiyi gidermeye çalışır. Sözcüğün iç biçiminin dikkate alınmaması gerekir. Bu amaca ulaşmanın en etkili yollarından biri biçimsel ve genellikle yeniden ortaya çıkan sözcüğün daha radikal bir anlamsal yalıtımıdır. Serebrennikov, söz konusu çalışmasında ayrıca isimlerin kaynaklarının zamanla kaybolabileceğini belirtir. Öne sürdüğü fikrini, Rusya'da yaygın olarak yetişen ve en kutsal saydıkları ağaçlardan biri olan “akağaç” (*берёза*) ve “kuğu” anlamına gelen (*лебедь*) sözcüklerini örnek göstererek

destekler. Buna göre, söz konusu her iki sözcük de “beyaz” (*белый*) rengin adıyla bağlantılıdır. “Akağaç” anlamına gelen *берёза* sözcüğü, “aydınlık, beyaz” anlamlarına gelen eski *bheræg* sözcüğüne; “kuğu” anlamına gelen *лебедь* sözcüğü ise “beyaz” anlamına gelen *albh* köküne dayanır (bkz. Lat. “beyaz” (*albus*)). Ancak bu tür sıfatlar Rus dilinde çok uzun zamandır yer almaz. Aynı şekilde *sunos* sözcüğünden türeyen “oğul” anlamına gelen *сын* sözcüğü; “doğurmak” anlamına gelen *su* fiilinin kökünü hiçbir şekilde çağrıştırmaz çünkü bu kök Rus dilinde, hatta onun önceli olan Proto-Slav dilinde bile çok önceden kaybolur (Serebrennikov, 1988: 97).

Serebrennikov, “Dilde İnsan Faktörünün Rolü. Dil ve Dünya Görüşü” adlı eserinin mantıksal açıdan bir devamı olarak nitelendirdiği “Dilde İnsan Faktörünün Rolü. Dil ve Düşünce” (*Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление*) adlı çalışmasında dilin her düzeydeki işleyişini kapsayan, çok yönlü bir araştırma konusu ortaya koyar. Araştırmacı, bazı bilim insanlarının da savunduğu gibi, tam olarak örtüşmeler de, dil ve düşüncenin birbiriyle yakın bir ilişki içinde olduğunu ifade eder. Bu eserinde insan düşüncesinin karmaşık doğasını göstermeyi, çeşitli türleri içerisinde ele almayı ve sözlü düşüncenin rolünü daha net bir şekilde belirtmeyi amaçlar (Serebrennikov, 1988b: 3). Bilim insanı, toplumsal ve bireysel bilincin ve dilde öznel ve nesnel bilinç konusunun açıklığa kavuşturulmasına özel bir önem verir. Ona göre, filozoflar her zaman bu konuya gereken ilgiyi göstermeseler de, öznel bilinç, insanı çevreleyen dünyanın olgularının ve süreçlerinin kavranmasında büyük bir rol oynar.

Araştırmacı, söz konusu eserinde ayrıca N. Marr’ın takipçilerinin dilbilimdeki içkin yasaları görmezden gelerek, dildeki herhangi bir değişikliğin insan toplumundaki değişiklikleri yansıttığını savunmalarını eleştirir. Serebrennikov (1988b:4)’a göre, bazı durumlarda halk tarihi dil üzerinde belirli bir etkiye sahip olabilir ve aynı zamanda dil gelişiminin içkin yasalarını da kabul etmek gerekir. Nitekim herhangi bir sözcüğün ses birleşimi zaman içinde değişim gösterebilir ancak anlam değişikliğine uğramaz. Bunun yanında sözsel gösterge de ifade ettiği nesnenin tamamen kesin bir tasvirini yansıtmaz. Örneğin, Rusçada “ayı” anlamına gelen *медведь* sözcüğü “bal yiyen” anlamını ifade eder. Hâlbuki ayı yalnızca balla beslenmez. Dilin bu tür özellikleri, yalnızca insan toplumunda ortaya çıkan değişikliklerden kaynaklanmayan sözsel göstergenin içkin değişiminin yasalarını yansıtır. Benzeşme gibi dildeki bu tür değişiklikler de insan toplumundaki herhangi bir değişikliğe bağlı değildir. Dolayısıyla Serebrennikov, bu eserinde Sovyet dilbilimini Marrizm’in kalıntılarından kurtarmayı ve dilin bir takım süreç ve olgularını yeni bir ışık altında ifade etmeyi arzular.

XX. yy. Sovyet Dilbiliminde Kaotik Bir Atmosfer: Stalin’in Gölgesinde Yeni Dil Öğretisi

Sovyet dilbiliminde 1920’li 1930’lu yıllar ortaya farklı bir dil anlayışı getirir. Misal yenedilbilgiciler⁶ ve klasik dilbilimi savunanlar eleştirilmeye başlanır (Özer, 2004: 144). Sovyet döneminde özellikle 1930’lu yıllarda hem edebi hem de bilimsel yayın yapmak iyice zorlaşır. Her türlü yayın, basılmadan önce Politbüro editörlerinin denetiminden geçer (Dohman, 2018: 186). Yapılan yayınların Marksist dilbilime ve parti resmi görüşüne ters düşmemesi gerekir. O sıralarda genç bir dilbilimci olan Serebrennikov’un çalışmalarını sürdürdüğü 1940’lı yılların sonlarına doğru bilimsel çevre giderek değişir ve çoğu geleneksel dilbilimci için vaziyet daha da kötüleşmeye başlar. Söz konusu süreçte bazı dilbilim çevrelerince kabul gören ünlü Kafkas dilleri uzmanı olan N. Ya. Marr’ın *yeni dil öğretisi* benimsenmeye başlar ve bu öğretiye soğuk bakan bilim insanları ya işlerinden atılırlar ya baskıya uğrarlar ya da izlenirler. Genç, yetenekli ve idealist bir bilim insanı olan Serebrennikov ise Marrizmi hiçbir zaman

⁶ Yenedilbilgiciler dildeki değişimlerin sebebini dış etkenlerde değil, aksine iç etkenlerde aranması gerektiğini düşünür. Dili, psikofizik etkinliğin bir ürünü olduğu düşüncesi ile insanın konuşma mekanizmasını psikoloji ve fizik boyutunda değerlendirirler (Özer, 2004: 129-130). Yenedilbilgicilerle ilgili detaylı bilgi için bkz.: Özer, Z. B. (2004). *Rus Dilinin Gelişme Evreleri*. Ankara: Çetin Ofset.

onaylamaz; daima karşı çıkar. Onun bu davranışının o dönemin koşullarında büyük bir cesaret gerektirdiğini vurgulamak gerekir. Bilim insanı özellikle Marr'ın bilim dışı olan yöntemlerini, dil tarihini küçümsemesini, bir sözcüğü yalnızca biçimsel açıdan, yüzeysel benzerliklerine göre incelemesini eleştirir.

Gürcistan'ın Kutaisi kentinde doğan Nikolay Yakovleviç Marr (1864-1934) Petersburg Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesinde eğitim görmüş olup, burada profesör olarak görev yapmış ve 1911 yılında aynı fakültenin dekanlık görevine atanmıştır. Kafkas dillerini öğrenen ve Kafkaslarda arkeolojik kazılarda bulunan Marr; ayrıca Ermeni ve Gürcü filolojisiyle de ilgilenir, Türk dillerine ilgi duyar ve öğrenir. 1890'lardan itibaren Marr, Yafetik dilleri olarak adlandırdığı yazısı olmayan arkaik dillere karşı ilgi gösterir. Özellikle bu süre zarfında Marr'ın ilk dilbilimsel makalelerinde, Kafkas dillerinin (öncelikle Gürcü ve Ermeni dilleri) Sami dilleriyle olan arkaik akrabalık ilişkilerini gösteren “yafetik diller” terimini görmek mümkündür. Bilindiği gibi Sami ve Hami dillerinin ismi İncil'de geçen Sam ve Ham kardeşlerden alınmıştır (Şilkov, 2004: 72). Ancak Sam ve Ham dışında Yafes adlı üçüncü bir erkek kardeşten de bahsedilir. Böylelikle Marr, “Sami ailesinin yeni Kafkas akrabalarını” yafetik diller olarak adlandırarak, Yafes ismini kullanır.

Marr, Yafetik dil ailesi teorisine Akdeniz ve Ön Asya dillerinin hemen hemen hepsini dâhil eder. Zaman geçtikçe daha da fazlası ortaya çıktığı için eski halkların göçleri ile birlikte yafetik dillerin kökeninin ortaklığını açıklamak daha da zorlaşmaya başlar. Marr, istediği sonuçlar ile karşılaştırmalı tarihsel dilbilimin ilkeleri arasında bir seçim yapmak zorunda kalır. Dilbilimci, tabii olarak, seçimini ulaşmak istediği sonuçlardan yana kullanır. 1923 yılının Kasım ayında Marr'ın “Yafetik dil ailesi teorisi” “yeni dil öğretisi”ne dönüşür. Daha sonraları, söz konusu öğreti için her iki terim de eş anlamlı olarak kullanılır. Marr, bu teorisinde dillerin ortaya çıkışını ve kökenini sınıfsal mücadeleye dayandırır. Ona göre, diller birbirinden bağımsız olarak gelişir ancak buna rağmen farklı oranlarda da olsa tamamen tek tip bir yasaya göre gelişir ve gelişim gösterecektir. İlkel toplumlarda sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sesli konuşma başlangıçta belirsiz bir nida özelliği taşıyan “sal” (*caλ*), “ber” (*бep*) “yon” (*юн*) ve “roş” (*рoυ*) olmak üzere dört unsurdan oluşur (Georgiyeva-Angelova, 2018: 181). Bu dört sestense zamanla insanların ihtiyaçları doğrultusunda sözcükler türemeye başlar.

Yeni Dil öğretilerine göre, insanın konuşması gelişim sürecinin aşamalarından biridir. İnsan konuşmasının ortaya çıkışı, ortak yaşam ihtiyaçlarının karşılanması ve anlaşmak için iletişim araçlarına ihtiyaç duyan bir grup insandan kaynaklanır. İlk izlenen iletişim araçları jestler, vücut hareketleri ve mimikler (kinetik konuşma) olur. Sesli konuşmanın ilk unsurları, en basit toplumsal ilişkilerin ilk aşamalarında, insanın üretimsel emeğinde kinetik konuşmaya refleks eylemleri gibi eşlik eder. Seslerin zamanla netleşmesi, yalnızca insanların iletişim ihtiyacından kaynaklanmaz. Sesli konuşmanın kökeni, üretim faaliyetlerinin başarısı için gerekli olan ve belirli bir kolektif emek sürecine eşlik eden büyümlü eylemlerde aranmalıdır. İnsan birliklerinin, belirsiz düşünce durumundan çıkmasıyla beraber özel bir adlandırma gerektiren kavramlar çemberi artış gösterir. Kelime dağarcığının artmasıyla birlikte kinetik konuşmanın aşama aşama yerini dilsel konuşmaya bıraktığı günlük konuşmada da bu kavramlar kullanılmaya başlar. Kavramlar yelpazesinin genişletilmesiyle ses adlandırmalarında bir artışa ihtiyaç duyulur. Bu yüzden insan toplumu, fonetik bir ayırım getirerek ve aynı şekilde kelime dağarcığının eksikliklerini tamamlayarak, sesli konuşmanın aynı birincil unsurlarını kullanır. Bu dört temel unsurdan tüm insanlığın tüm kelime dağarcığı tüm çeşitliliği içinde ortaya çıkar (Meşaninov, 1929: 13-15). Dolayısıyla Marr ve Marrizmin takipçileri, dilin kökensel açıdan gelişiminin temeline yukarıda belirtilen dört sesi koyarak, insanlığın konuştuğu tüm dillerin ve sözcüklerin bu seslerden türediğini belirtir. Bu sesler ise insanların günlük hayatta gerek duyduğu iletişim ihtiyaçlarının yanı sıra toplum

için daha yüce bir amaca hizmet eden üretimsel faaliyetlerde çalışırken emek harcadıkları işlerde kendini gösterir. Nitekim “yeni dil öğretisi” zamanla Sovyet yönetiminin politikalarına uygun olarak Marksist dilbilime dayanmaya başlar, böylece Stalin yönetiminden büyük bir destek görür ve siyasete uzak duran klasik dilbilimi savunanlar tarafından eleştirilse de kendine çok sayıda taraftar toplar.

N. Ya. Marr, dillerin gelişim sürecini bir piramide benzeterek düşüncelerini “Yafetik Teorisinin Temel Kazanımları” (**Основные достижения яфетической теории**)⁷ adlı makalesinde şu şekilde ifade eder: “Yafetik dilbilimine göre, insan dilinin doğuşunu, büyümesini ve daha ileri veya nihai başarısını, bir zemin üzerinde duran piramit şeklinde göstermek mümkündür. Geniş bir zeminden özellikle çok sayıdaki yumuşakça benzeri embriyon dilleri biçimindeki ilk dil durumuna kadar, insan dili bir dizi tipolojik dönüşümden geçerek, zirveye doğru yani tüm dünya dillerinin birliği için gayret eder” (Marr, 1933: 213). Marr’ın tüm dünya dillerinin gelişim evrelerini tek ortak bir dil kökeninde açıklayan ve karşılaştırmalı tarihsel dilbilimin temel ilkelerini reddeden bu görüşü, geleneksel dilbilimi savunan bilim insanları arasında tepkiyle karşılanır.

V. M. Alpatov, Marrizme karşı duran ve yapılan onca baskıya rağmen onun yöntemlerini benimsemeyen akademisyenler arasında, o sıralarda genç bir bilim insanı olarak öne çıkan Serebrennikov’u da gösterir. Marrizmi eleştiren cesur bir konuşmasını şu sözlerle okuyucuya aktarır:

“Doğrudan Marr’a yönelik bazı toplantılar yapılmaktaydı. 1949 yılının sonunda, Moskova Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Klasik Filoloji Bölümünün bir toplantısında, genç ve o zamanlar az bilinen bir hoca olan B. A. Serebrennikov, Marr’ı yüceltmek için ona emredilen görev konuşması yerine, keskin ve inandırıcı bir şekilde, Marr’ın yöntemini ve birçok tezini şiddetle eleştirdi. Konuşma patlayan bir bomba etkisi yarattı, Serebrennikov hemen tartışılan isimler arasına girdi” (Alpatov, 2004: 165).

O sıralarda, Marr’ı, yeni dil teorisini ve bunun yanında da Stalin’i övmeden dilbilimsel bir çalışma yapmak mümkün değildir. Bilim insanının tüm bunları göze alarak Marrizmi eleştirmesi, beklenildiği gibi şimşekleri üzerine çekmesine neden olur.

1950 yılının ilk aylarında Serebrennikov’un fakülteyle tamamen ilişkisi kesilir ancak öğretim yılının sonuna kadar derslerini tamamlamasına izin verilir (Alpatov, 2004: 167). Bilim insanı için hem yaşamsal hem de bilimsel açıdan zor zamanlar baş gösterir. Ancak bu sıralarda *Pravda* gazetesinde dilbilimin sorunlarıyla ilgili bir kamuoyu tartışması halka duyurulur. Marristler, böyle bir tartışmanın gereksiz olduğunu düşünürler çünkü zaten dilbilimde hâkim bir konumdadırlar. Onların artık karşısında duracak hiç kimse kalmaz; birçoğu ya işinden uzaklaştırılır ya Marrizmin görüşlerini benimser ya da Marrizmi onaylamasalar da çalışmalarında onları eleştirmekten kaçınırlar. Ancak bu tartışma diğerlerinden farklı görünür. Söz konusu tartışma en başından beri Marrizm taraftarlarını memnun etmez. Bu kez yapılan tartışmanın biçimi de, o zaman ki ortam ve koşullarda alışılmadık bir durumdadır. Daha önceki bilimsel tartışmalar sözlü bir biçimde uzmanlar eşliğinde yüz yüze olurken, söz konusu dilbilimsel tartışma, dilbilimden anlamayan milyonların gözü önünde, gazetede gerçekleşecektir. Yaklaşık 2 ay süren bu tartışmada bir şeylerin döndüğü bellidir.

Alpatov (2004: 170) ’un “Bir Efsanenin Hikâyesi. Marr ve Marrizm” (**История одного мифа. Марр и Марризм**) adlı kitabında da detaylı bir şekilde belirttiği gibi, A. S. Çikobava’nın tartışmayı başlatan Marrizm karşıtı makalesinin ardından, gazeteye gönderilen makaleler, 200’den fazla bir sayıya ulaşır. Gönderilen bu makalelerde ise yazı işleri heyeti tarafından eşitlik ilkesi gözetilir. Dolayısıyla

⁷ 1924 yılında Mahaçkale Dağlık Bölgesel Çalışmaları Birliği’nin kuruluş kongresinde okunan bu bildiri, *Burevestnik* adlı yayınevi tarafından aynı başlık altında ayrı bir broşür olarak 1925 yılında basılır.

Marrist makaleler, Marrizm karşıtı makaleler ve bunların ortasında yer alan yani uzlaşmacı bir konumda bulunan makaleler eşit sayıda gazetede yer alır. Serebrennikov'un makalesi ise söz konusu Marrizm karşıtı makaleler içerisinde bulunur. Bilim insanının makalesinde belirttiği düşünceleri, şüphesiz Çikobava'nın görüşlerinden çok daha sert bir nitelik taşır. Nihayet, 20 Haziran 1950 tarihinde aynı gazetede dilbilim tartışması için ayrılan sayfada Stalin'in makalesi yayımlanır ve bu tartışmaya son noktayı koyar. Böylece bir anda Marrizm efsanesi ortadan kalkar. Bu durum, Sovyet dilbiliminin ilerlemesini sağlar.

Serebrennikov, daha sonra Marrizmi eleştiren bir dizi çalışmasının yanı sıra, büyük dilbilimci V. V. Vinogradov⁸ ile birlikte 1951-1952 yıllarında "Marksizm'in Dilbilimdeki Tahrifine ve Çarpıtılmasına Karşı" (*Против вульгаризации и извращения марксизма в языкознании*) isimli iki ciltlik bir makale derlemesi yayımlarlar. Bu derlemede, "bilime büyük zarar veren, Sovyet dilbilimini durgunluğa sürükleyen "yeni dil öğretisinin" sonuçlarının ve hem genelde hem de özelde kusurlu tezlerinin eleştirilmesi ve açığa çıkarılması temel bir görev edinilmiştir" (Vinogradov ve Serebrennikov, 1952: 3). Bu eserin yazarları tarafından Sovyet dilbiliminin daha da geliştirilmesi amacıyla yeni dil öğretisinin bilim dışı tutumlarının yansıtılması ve eleştirilmesi amaçlanır.

Serebrennikov, "N. Ya. Marr'ın Dilin Kökensel Sürecinin Birliğiyle İlgili Öğretisinin Eleştirisi" (*Критика учения Н. Я. Марра о единстве глоттогонического процесса*) adlı makalesinde, Marr'ın bilimsel hayatına genel bir bakış sunar ve onun çalışmalarını dönemlere ayırarak inceler. Marr'ın Kafkas dilleriyle ilgili yaptığı ilk dönem çalışmalarını, Stalin'in ustaca, güçlü eserler olarak nitelendirdiği gibi, Serebrennikov da bu çalışmalara olumlu yaklaşır. Bu bağlamda A. S. Çikobava gibi çağdaş Gürcü dili uzmanlarının da, Kafkas dilleriyle ilgili bu ilk dönem çalışmalarını olumlu yönde değerlendirdiklerini belirtir. Ancak bilim insanı, ikinci dönemde Marr'ın yeni dil öğretisini ortaya koymasıyla birlikte bu çalışmalarını eleştirmeye başlar.

Araştırmacı, Marr'ın kaba materyalist teorilerinin hiç birinin, dilbilimciler arasında ve hatta büyük oranda tarihçiler, etnograflar ve arkeologlar arasında derin köklere sahip olmadığını belirtir. Ona göre, Marr, dillerin kökensel süreç açısından birliği ve dillerin gelişim aşamaları hakkındaki öğretisini, "yeni dil öğretisi"nin asli ve temel başarısı olarak görür. Bilim insanı, Marr'ın öğrencileri ve takipçilerinin, Marr'ı Marx ile karşılaştırdığını, Marx'ın toplumsal tarih bilimi için yaptığı şeyin aynısını, Marr'ın da dilbilim için yaptığını inandıklarını ifade eder (Serebrennikov, 1952: 45) ve bu durumu eleştirir.

Serebrennikov için böyle bir tepki, onun kendisi için en yüksek değer olan gerçek bilimin ve bilimdeki gerçeğin savunmasıdır. Marr'ın öğretilerine karşı olan eleştirel çıkışı, Serebrennikov'un yaşamının ve eserlerinin şekillenmesinde büyük bir rol oynar. Bununla birlikte 1952 yılında SSCB Bilimler Akademisi üyesi seçilir. Dilbilim Enstitüsü müdür yardımcılığına atanır ve ardından 1960 – 1964 yılları arasında Enstitü müdürü olarak görev yaptığı sırada Genel Dilbilim ve Fin-Ugor Dilbilimi Bölümlerini kurar ve ömrünün sonuna kadar bu bölümleri yönetir (Postovalova, 2017a: 242).

Serebrennikov, dil ve dilin kültür ve sosyal hayattaki varlığıyla ilgili olan tüm düşüncelerinin üstünü çizen Marr'ın öğretisini her zaman şiddetli bir biçimde eleştirir. Araştırmacının bu karşıt tutumu, Marrizm karşıtı bir dilbilim yaratmayı hedefleyerek, sonraki bilimsel yaşamının ve bilimsel ilgi alanlarının özünü oluşturur. Marr'ın dil hakkındaki yeni öğretisini bilim dışı ve tamamen hatalı olarak

⁸ Rus dilbiliminde önemli bir yere sahip olan V. V. Vinogradov'un hayatı, bilimsel anlayışı ve eserleri için bkz.: Ataklı-Saçak, F. (2018), "XX. yy. Rus Dilbiliminde Tek Kişilik Bir Enstitü: V. V. Vinogradov". Z. B. Özer, F. Yapıcı, Ş. Aktay (Editörler). *Bilim ve İnsan, Şahsiyetini İnşa Edenler*. Ankara: Gazi Kitabevi, 271-292.

gören ve söz konusu öğretinin hatalı savlarını farklı yıllardaki çalışmalarında çürüten bilim insanı, dille ilgili geleneksel karşılaştırmalı tarihsel incelemenin kavramlarını geliştirir. Serebrennikov, evrensel ve budundilbilim diyalektiğine ve dilin gelişiminde iç ve dış etkenlerin diyalektiğine dayanan bir bilim olarak dilbilim anlayışının taslağını yeniden kurar (Postovalova, 2017a: 245).

Alpatov (2004: 264) Sovyet döneminde yaşayan kimi bilim insanlarını tasvir ederken “*fikirlerin tarihi*” ve “*insanların tarihi*” özellikle bizim ülkemizde sıklıkla karıştırılan farklı disiplinlerdir. Ancak bu disiplinlerin nesnelere çoğu zaman örtüşür. Bir bilim insanının kaderi, birçok Sovyet bilim insanının örneğinde açıkça gördüğümüz gibi, onun fikirlerini ve yöntemlerini etkileyebilir” tabirini kullanır. Benzer şekilde, Serebrennikov’un Stalin’in gölgesindeki Marr’ın geliştirdiği yeni dil öğretisine dair olan karşıt tutumu, onun bilimsel yaşamını ve çalışmalarını kuşkusuz derinden etkiler.

B. A. Serebrennikov’un Türkoloji Alanındaki Çalışmaları

Serebrennikov, genel dilbilim çalışmaları ve Hint-Avrupa dillerinin yanı sıra, Ural-Altay dil grubuyla ilgili önemli araştırmalarda bulunur. Bu bağlamda, Ural dillerinde yer alan Macarca, Fince, Udmurtça⁹, Komice¹⁰ gibi Fin-Ugor dilleri, Mordvin¹¹ dillerini oluşturan Erzyan ve Mokşan Dilleri, Altay dil grubunda yer alan Türk dilleri ve Moğol dili üzerine çok sayıda eserler verir. Araştırmacının Türkoloji alanındaki temel çalışmasını şüphesiz 1979 yılında N. Z. Hajiyeva ile birlikte hazırladığı “Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Dilbilgisi” (*Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков*) adlı araştırması oluşturur. Aynı zamanda söz konusu yazarlar birlikte sözdizimini konu alan, Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Dilbilgisi. Sözdizimi” (*Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Синтаксис*) adlı bir eser daha yayımlarlar. Serebrennikov, Türkoloji alanında çok sayıda nitelikli araştırmaya imza atar; değerli fikirler öne sürer. Çalışmamızda bu eserlerden öne çıkanlar aşağıda incelenecektir.

Yukarıda bahsi geçen “Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Dilbilgisi” adlı ilk eserde, dünya Türkoloji biliminde ilk kez, tüm Türk dillerinin fonetik, biçimbilimsel ve sözdizimsel yapısının, sistematik ve kapsamlı bir biçimde karşılaştırmalı-tarihsel bir analizi verilir. Ek durumunda bulunan biçimbirimlerin kökensel açıdan araştırılmasının yanı sıra fonomorfolojik ve semantik açıdan zengin materyallerle de desteklenir. Bununla birlikte ayrıntılı olarak verilen sesbilimsel ve biçimbilimsel incelemelerin ardından, Türk dillerinde farklı türdeki sözdizimsel yapıların kökeni ve gelişim yolları da genel hatlarıyla belirtilir (Serebrennikov ve Hajiyeva, 1979).

Söz konusu kitapta, fonetik ve biçimbilimsel açıdan detaylı bir araştırma yapılır; bu bağlamda eski Türkçedeki ünlüler, patlamalı ünsüzler, hışırtılı ünsüzler, çift ünsüzler; isimler, sıfatlar, sayılar, zamirler, fiiller, bağlaçlar, zarflar gibi konulara yer verilir. Türk dillerinin sözdizimsel yapısına ise genel hatlarıyla değinilir. Yazarlar, ele aldıkları konuları Türkçe, Türkmençe, Azerbaycanca, Uygurca, Hakasca, Kazakça, Kırgızca, Nogayca, Karakalpakça, Gagauzca, Karaçay-Balkar dilinde, Altayca, Şorca, Yakutça, Başkurtça, Çuvaşça, Kumukça, Tatarca gibi hemen hemen tüm Türk dillerinde karşılaştırmalı olarak örneklendirerek incelerler. Dolayısıyla söz konusu eser, Türk dillerinin dilbilgisine dair karşılaştırmalı-tarihsel açıdan bütüncül bir araştırma sunar.

N. Z. Hajiyeva ile beraber kaleme aldığı “Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Dilbilgisi. Sözdizimi” adlı yapıtında ise Türk dillerinin dilbilgisi ve sözdizim yapısını karşılaştırmalı tarihsel açıdan inceler. Bu

⁹ Ural dil ailesinin Perm dillerine ait bir dildir.

¹⁰ Ural dil ailesinin Perm dillerine ait bir dildir.

¹¹ Mordvin Dilleri, Ural dil grubunun bir koludur.

bağlamda Nasreddin Hoca Fıkraları, Aziz Nesin öyküleri, Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Ali ve R. N. Güntekin gibi yazarların çeşitli eserleri üzerinde incelemelerde bulunmakla birlikte Talat Tekin ve Zeynep Korkmaz gibi Türk bilim insanlarının araştırmalarından faydalanır.

Söz konusu eserde, Türkoloji çalışmalarında sözdizim tarihinin yeterince derinlemesine incelenmemesi eleştirilir. Bunun yanında kitapta yabancı ve Sovyet Türkologların, tarihsel sözdizime dair görüşlerine yer verilir. Serebrennikov ve Hajiyeva, söz konusu eserlerinde çağdaş sözdizime tarihsel açıdan yaklaşımı desteklemekle birlikte Türk dillerinde yan cümlelerin özünü belirlemeden önce, bu dillerde farklı cümle türlerinin nasıl ortaya çıktığının ve geliştiğinin kavranması gerektiğini belirtirler. Bu kapsamda, araştırmanın ana konusunu sözdizimsel birimler, isim ve fiil grupları ve cümle türleri (basit, karmaşık, isim ve fiil) oluşturur (Hajiyeva ve Serebrennikov, 1986: 3).

Serebrennikov ve Hajiyeva, Türkoloji alanında incelemelerde bulunan çoğu araştırmacının, Orhun Yazıtları ve Kaşgarlı Mahmut'un "Dîvânu Lugâti't-Türk" adlı sözlüğü gibi, Türklerin en eski yazılı belgelerinde geçen sözcükleri, sözdizimsel ya da biçimbilimsel yapıları ilksel ya da arkaik olarak değerlendirmesini şu sözlerle eleştirirler:

"Türkoloji literatürümüzde, Eski Türk yazılı eserlerinin anıtlarında bulunan tüm dilsel olguların en arkaik olduğuna dair yaygın bir görüş hâkimdir. Orhun Yazıtları, Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğü vb. bu tür arkaik hazineler olarak sayılır. Ancak bu düşünce doğru değildir. Eski Türk yazılı anıtlarında kullanılmış olan Türk dilleri, hiçbir şekilde ilksel dilin durumunu değişmez ve saf haliyle yansıtmaz. Diller eşit olmayan bir şekilde değiştiğinden, yazılı anıtlarda da arkaizmlerin yanı sıra neologizmler de yer alabilir" (Hajiyeva ve Serebrennikov, 1986: 21).

Bu bağlamda, düşüncelerini somutlaştırmak amacıyla Kaşgarlı Mahmut'ta *-dik*'li geçmiş zaman biçimi bulunduğunu ifade ederler ve bu duruma "*Ol keldük*" (*O geldi*); "*Biz keldük*" (*Biz geldik*) vb. gibi örnekler gösterirler. Bazı Türkologlar kronolojik açıdan *-dik*'li geçmiş zamanın, *-di*'li geçmiş zamanın öncülü olduğunu düşünseler de, Hajiyeva ve Serebrennikov, bu biçimlerin, Oğuz grubu Türk dillerinde yaygın olan *-dik* sıfat fiilinin, bitmiş fiile dönüşümünün özel bir durumu olduğuna inanırlar. Diğer bütün Türk dillerinde de, *-dik*'li geçmiş zamanın olmamasını, varsayımlarını kanıtlayan bir delil olarak gösterirler (Hajiyeva ve Serebrennikov, 1986: 21-22). Söz konusu araştırmacılar özellikle Orhun yazıtlarında yer alan metinlerin dilinde, diğer Türk dillerinden ziyade, daha çok Osmanlıcının etkisinin hissedildiğini vurgularlar.

Bununla birlikte, yazarlar söz konusu eserde, Türk dillerindeki, niteleyici ve fiil birleşimlerindeki tarihsel değişimin, diğer dillerden farklı olarak, kendine has özellikleri olduğunu ifade ederler. Onların düşüncesine göre, bu tarihsel değişim, başlangıçtaki çeşitliliğin açık bir şekilde azalmasını takip eder (Hajiyeva ve Serebrennikov, 1986: 260).

Serebrennikov'un Türkoloji ve Altay araştırmaları alanındaki en değerli bilimsel mirası arasında, Türk dillerinin çeşitli materyallerinin yorumlanmasına dayanan, Türk dillerinin tarihsel açıdan fonetik ve morfolojik meselelerinin yanı sıra, Türk dillerinin kuramsal anlayışı çerçevesinde alansal bağlantıları üzerine onlarca makalesi ve notları da bulunur. Bu türdeki yayınları, özellikle 1969-1989 yılları arasında "Sovyet Türkolojisi" (*Советская тюркология*) gibi dergilerde ve derlemelerde yayınlanır (Burikin ve Nasilov, 2018: 7).

Serebrennikov, Sovyet Türkoloji dergisinin, 1970 yılının 1. Sayısında yer alan "Türk Dillerindeki -lar Çoğul Eki Oluşumunun Bazı Özel Detayları Üzerine" (*О некоторых частных деталях процесса образования аффикса множественного числа -lar в тюркских языках*)

adlı makalesinde, *-lar*, *-ler* çoğul ekinin kökeniyle ilgili çok sayıda çalışma yapıldığını ve merak uyandırdığını, bunun yanında bu alanda yapılan çalışmaların tarihçesinden bahsederek, Otto Böhling, W. Kotwicz, V. Kotviç, Gustaf John Ramstedt, D. Sinor ve A. N. Kononov gibi araştırmacıların çalışmalarına değinir.

Bilim insanı bu makalesinde, Türk dillerinde geçmişte topluluk çoğul eki olan *-la* takısının, çağdaş çoğul eki *-lar* takısının öncülü olduğunu savunur. Bu duruma, “ağaç-la” (*ağaçlar*); “kız-la” (*kızlar*); “balık-la” (*balıklar*) ve vb. gibi örnekleri gösterir. Ona göre, çağdaş Balkar dilinde de çoğul eki olan *-la*, *-le* takısının, geçmişte kullanılan topluluk çoğul ekinin bir kalıntısı olması muhtemeldir. Bu duruma örnek olarak “at-la” (*atlar*), “juj-le” (*evler*) gibi sözcükleri verir (Serebrennikov, 1970b: 51). Serebrennikov ayrıca elde edilen tüm verileri değerlendirdiğinde, Başkurtça, Kazakça, Kırgızca, Altayca, Şorca ve Yakutça gibi dillerde *-lar* çoğul ekinin yanı sıra ayrıca *-tar*, *-dar* gibi varyantların da belirlediğini ifade eder (Serebrennikov, 1970b: 53).

Sovyet Türkoloji Dergisinin, 1972 yılı 5. sayısında yer alan “Türk Dillerinde İsimden Türeyen -La Sonekli Fiillerin Tarihine Dair” (***К истории суффикса деноминативных глаголов -la в тюркских языках***) adlı makalesinde, yaygın bir şekilde kullanılan fiil soneki olan *-la* takısının tarihini uzak bir geçmişe, eski Türk dili dönemine dayandırır. Araştırmacı *-la* son ekinin oluşum tarihi, hangi ilksel kaynağa dayandığı, asıl işlevinin ne olduğu, isim fiil oluşturma aracı olup olmadığı gibi sorulara yanıt arar.

Serebrennikov’ a göre, dildeki herhangi bir olgunun kendi tarihine sahip olduğu iyi bilinir ve eğer bu tarih henüz açıklığa kavuşturulmadıysa, bu durum sadece iki nedenle açıklanabilir: ya söz konusu dilsel olgunun tarihsel oluşum süreci hiçbir iz bırakmamıştır ya da bu izlerin rasyonel bir şekilde araştırılması yürütülmüyordur ancak bu izlerin keşfi ve belirli bir bağlantı kurulması, ilgilenilen tarihsel sürecin seyrine dair aşağı yukarı güvenilir bir fikir yaratmayı mümkün kılacaktır. Tarihsel sürecin izlerinin aranması ise çeşitli yönlerde gerçekleşebilir (Serebrennikov, 1972b: 65).

Ünlü dilbilimcinin 1975 yılında yayımlanan “Türk Dillerinde -Styr- Fiil Ekinin Tarihsel Açısından Bilinmeyenleri” (***Исторические загадки глагольного аффикса -styr- в тюркских языках***) adlı makalesinde, Türkçe, Tatarca, Başkurtça, Karakalpakça, Kazakça, Azerbaycanca, Özbekçe, Türkmence gibi birçok Türk dilinde bulunan, mükerrer eylem eki olan *-styr* (*-stır*) fiil ekinin, fiile düzensiz tekrarlanabilirlik, eksiklik ya da eylemin zayıflaması anlamı verdiğini belirtir (Serebrennikov, 1975: 17). Serebrennikov, Türk dillerindeki söz konusu eki açıklamak için, ayrıca eski Hint-Avrupa ve Fin-Ugor dilleri, Macar ve Yunan dillerindeki tekrarlanabilirlik belirten eklerden de yararlanır ve örneklendirir. Böylece okuyucuya bu konuda geniş bir bakış açısı kazandırmakla birlikte, son derece nadir rastlanan bu fiil ekinin tarihsel analiziyle, bu tür eklerin kökeninin karanlık tarihine ışık tutmayı amaçlar.

Serebrennikov, 1977 yılında kaleme aldığı “Türk Dillerindeki Yansıtma Fiil Eklerinin Kökeni” (***Происхождение аффиксов звукоподражательных глаголов в тюркских языках***) adlı makalesinde, her dilde yer alan yansıtma fiillerinin kendine has özellikleri olduğunu belirtir. Türk dillerinde en yaygın yansıtma fiil eklerinin ise *-ilda-* ve *-irda-* takıları olduğunu açıklamakla birlikte çeşitli Türk dillerinden çok sayıda örnek gösterir: Azerbaycanca: “vızıldamaq” (*vızıldamak*), “zıngıldamaq” (*çınlamak*); Türkçe: “gürüldemek”, “mırıldamak”, “patırdamak”, “takırdamak”, “gıcırdamak”, “fışkırdamak”; Gagauzca: “guruldamaa” (*guruldamak*), “gıjırdamaa” (*gıjırdamak*),

“fıkırdamaa” (*fıkırdamak*)¹², vb. Bununla birlikte araştırmacı, Kumukça ve Özbekçe gibi bazı Türk dillerindeki yansıtma fiillerinin oluşumunun, genel Türki şemaya uymadığını ifade eder. Bahsi geçen dillerde yansıtma fiilleri için *-la* eki kullanılır. Bu duruma, Kumukça’da “dangırlamak” (*çınlamak*), “zangırlamak” (*çınlamak*), “şırıllamak” (*şırıldamak*); Özbekçe’de “girkillamok” (*çıtırdamak*), “vakırlamok” (*vakvak etmek*), “zuvillamok” (*vızıldamak*) gibi yansıtma ekine sahip olan fiilleri örnek olarak gösterir. Bunun yanında söz konusu yansıtma eki *-la*’ya Hakas ve Tuva dillerinde de rastlanıldığını belirtir. Serebrennikov, yansıtma fiil eklerinin kökenini araştırdığı makalesinde ayrıca *-ilda* ve *-ırda* takılarının ilk bileşenlerinin *-la*, *-ra* ekleriyle genetik olarak ilişkili olduğu ve onların çeşitlerini temsil ettiği değerlendirilmesinde bulunur (Serebrennikov, 1977: 3-6).

1979 yılında yayımlanmış olduğu “Türk Dillerinde Tarihsel Dilbilgisinin Bazı Çetin Meseleleri Üzerine” (***О некоторых трудных проблемах исторической грамматики тюркских языков***) adlı makalesinde özellikle yedi dilbilgisel konunun üzerinde durur. Bu bağlamda, işaret zamirlerinde durum hallerinin farklı şekillerde açıklanmasının nedenleri; isimlerde iyelik çekiminin bulunma ve ayrılma halleri biçimlerinde *-n* eklemesinin ortaya çıkmasının nedeni; Yakutçada yönelme ve bulunma hallerinde biçim karışıklığı¹³; Türk dillerinde *-nçl*, *-nçl* sıra sayı eklerinin kökeni; bazı sıfat küçültme eklerinin karmaşık bileşiminin nedenleri ve Çuvaş dilinde gelecek zamanın kökeniyle ilgili çeşitli görüş ve tespitlerde bulunur. Bunun yanı sıra iyelik eklerinin kökeniyle ilgili bazı varsayımları değerlendirir ve kendi düşüncelerini sunar (Serebrennikov, 1979: 3-12).

Araştırmacı Türk dillerindeki eklerle ilgili olan araştırmalarını 1982 yılında yayımlanmış olduğu “Türk Dillerindeki Bazı Eklerin Kökeni Üzerine” (***О происхождении некоторых аффиксов в тюркских языках***) adlı çalışmasında sürdürür. Çeşitli eklerle ilgili açıklamalarda bulunduğu çalışmada aitlik sıfat eki *-l*’ya dair yaptığı tespitler dikkat çeker. Söz konusu ekin bazı Türk dillerinde yaygın olarak kullanıldığını belirtmekle birlikte kökenine dair bazı varsayımlarda bulunur; bu konuda ayrıca V. Kotviç, G. J. Ramstedt, N. Z. Hajiyyeva, N. Rasanen, P. M. Melioranskiy ve A. M. Şerbak’ın teorilerine değinir.

Serebrennikov yukarıda bahsedilen çalışmasında, aitlik bildiren *-l* ekinde başka, Türk dillerinde yönelme durum halinin (*-ka*, *-fa*) kökeni, Çuvaş dilinde *-ti* oluşturuca ögesi, Türk dilinde fiilden isim türeten *-ış*, *-iş ekiyle*, Moğol dilinde fiilden isim türeten *-l* ekinin özdeşliği, Türkçe *-ma* eki ile Moğolca *-ma*, *-m* ekinin genetik ortaklığıyla ilgili varsayımın meşruiyeti, *-mak* mastar ekinin kökeni, kiplik anlamına sahip *-k*, *-s*, *-ç*, *-r*, *-m*, *-l* ekleri ile *-lk* ve *-lır* sıfat eklerinin kökeni üzerine çeşitli değerlendirmelerde ve varsayımlarda bulunur (Serebrennikov, 1982: 6-12).

Ünlü dilbilimci, 1983 yılında S. S. Harkova ile birlikte kaleme aldığı “Türk ve Moğol Dilleri Arasındaki Akrabalık Meselesini Araştırmanın Bazı Etkili Yöntemleri Üzerine” (***О некоторых эффективных методах исследования проблемы родства тюркских и монгольских языков***) adlı makalesinde, bahsi geçen iki dilin akrabalığıyla ilgili ileri sürülen (ünlü Türkolog Talat Tekin’in hipotezinin de aralarında bulunduğu) argümanları inceler. Bu bağlamda Türkoloji alanında Türk ve Moğol dillerinin akrabalığıyla ilgili birbirine zıt iki grubun bulunduğunu bildirir: Bu gruplardan ilki, söz konusu iki dilin akrabalığını desteklerken; diğer grup bu duruma karşı şüpheli olarak yaklaşır.

¹² Fıkırdamak, gürlütle kaynamak anlamına gelir.

¹³ Yakut dilinde, bir şeyin içinde bulunma ve bir şeyin içine doğru hareket kavramı, yönelme halinin bir biçimiyle ifade edilir. Detaylı bilgi için bkz.: Serebrennikov, 1979: 6.

Serebrennikov ve Harkova, Türk ve Moğol dillerinin akrabalığını savunanların genel olarak G. J. Ramstedt, N. Poppe'nin çalışmalarına, bazı çağdaş Altayistlerin araştırmalarına dayandığını, şüphecilerin ise Altayistlerin eserlerindeki çelişki ve tutarsızlıklara dikkat çektiğini belirtirler. Bilim insanları, Türk dillerindeki Moğolca alıntılarının lehine ve bu iki dilin genetik akrabalığına dair olan argümanları birkaç maddede detaylı olarak örneklendirerek incelerler. Bu bağlamda Moğolca ve Türkçedeki paralel kelimelerin birbirine çok yakın olduğunu, bir Türk dili konuşurunun hiç zorlanmadan, etimolojik araştırmalar yapmadan ele alınan Moğolca bir kelimenin biçimsel ya da sessel açıdan Türkçedeki karşılığını gösterebileceğini iddia ederler. Söz konusu ortak kelimelere aşağıdakiler gibi çok sayıda örnek verirler (Serebrennikov ve Harkova, 1983: 46):

Moğolca: “tenges” (*deniz*), Tatarca: “dingez” (*deniz*), Kazakça: “teniz” (*deniz*), Türkçe: “deniz”, Azerbaycanca: “deniz”, Kumukça: “dengiz” (*deniz*);

Moğolca: “altan” (*altın*), Tatarca: “altın”, Kazakça: “altın”;

Moğolca: “balt” (*balta*), Tatarca: “balta”, Başkurtça: “balta”, Kazakça: “balta”;

Moğolca: “bah” (*kurbağa*), Tatarca: “baka” (*kurbağa*), Kazakça: “baka” (*kurbağa*);

Moğolca: “jil” (*yıl*), Kazakça: “jıl” (*yıl*), Kırgızca: “jıl” (*yıl*), Tatarca: “yel, yıl” (*yıl*);

Moğolca: “bal”, Kalmukça: “bal”, Tatarca: “bal”, Kazakça: “bal”, Kumukça: “bal”.

Araştırmacılar ayrıca Türkçe-Moğolca sözcük paralelliklerinin çoğunun gezici kültürel terimler olduğunu da belirtirler. Harkova tarafından yapılan Türkçe – Moğolca sözcüksel paralellerin yaklaşık %20'sini terimler oluşturur. Söz konusu sözcükler, tematik kapsamları bakımından çok çeşitli ve çok yönlüdürler; bir dilden diğerine kolaylıkla geçebilirler (Serebrennikov ve Harkova: 1983: 54). Bunun yanı sıra, Moğolca ve Türk dillerinde yer alan çeşitli zıtlıkları da fonetik ve morfolojik açıdan gözler önüne sererler.

Serebrennikov ve Harkova (1983: 56) konuyla ilgili Talat Tekin'in hipotezinin de arasında bulunduğu ileri sürülen tüm varsayımları değerlendirdiklerinde, Türk ve Moğol dillerinin genetik akrabalığı hipotezini onaylamazlar. Onların fikrine göre, Moğol dillerindeki benzer sese sahip olan Türkçe sözcükler, farklı Türk dillerinden ve farklı devirlerden geçen Türkçe kökenli sözcükleri temsil eder. Moğol diline geçen Türkçe sözcüklerin de genel olarak Çuvaş dilinden geçtiğine inanırlar. Altayistlerin Türk ve Moğol dillerinin genetik akrabalığıyla ilgili kullandıkları araştırma yöntemlerini de mükemmel olarak kabul etmezler çünkü söz konusu bu yöntemlerin yalnızca alıntı sözcüklere ve dışsal uyakların bileşimine dayandığını bildirirler. Bu yüzden Türk dilleri ve Moğol dillerinin genetik akrabalığı varsayımlarından ya vazgeçmek ya da bu iddiaların kanıtlanması için daha yetkin ve güvenilir araştırma yöntemlerinin ve argümanların sunulması gerektiğini savunurlar.

Böylece Serebrennikov'un Türkoloji alanında çok sayıda birbirinden değerli çalışmalar yaptığını söylemek mümkündür. Bilim insanı, neredeyse tüm Türk dillerine dair karşılaştırmalı, tarihsel, kökensel, biçimbilimsel, anlambilimsel, sesbilimsel vb. açıdan araştırmalar gerçekleştirir. Söz konusu çalışmaları Türkoloji alanında incelemelerde bulunan araştırmacıların çalışmalarına ışık tutar ve onları aydınlatır. Şüphesiz, bilim insanının Türkoloji alanında gerçekleştirdiği bütüncül araştırmaların Türk dilbilimciler tarafından detaylı olarak incelenmesi onların önünde yeni pencerelerin açılmasını sağlayacaktır.

Sonuç

1989 yılının 28 Şubat gecesinde çalışma masasında yaşamını yitiren, kırk yıllık çalışma hayatına 350'den fazla makale, 11 kitap sığdıran ünlü dilbilimcinin bilimsel hayatı, Sovyet döneminde yaşamış birçok bilim insanında görüldüğü üzere, fırtınalı bir yaşamı yansıtır. Sovyet dilbiliminde kaotik bir atmosfer yaratan N. Ya. Marr'ın *yeni dil öğretisi* ve taraftarları karşısında klasik dilbilimi savunur, inandığı ilkelerinden ödün vermez, tüm yıldırma politikalarına karşın her fırsatta söz konusu öğretinin hatalı yönlerini eleştirir.

Dilbilim alanında yürüttüğü araştırmalar, günümüzde etkin olarak gelişen toplumdilbilim, kültürdilbilim, ruhdilbilim, bilişsel dilbilim gibi alanların kuramsal temellerinin atılmasında önemli bir rol oynar; söz konusu alanlar için zengin bir hazine sunar. Genel dilbilim alanında ortaya koyduğu sorunlar büyük bir yankı uyandırır. Serebrennikov özellikle dil ve düşünce, dil ve insan konularına odaklanır; bugün kültürdilbilimin temel kavramlarından biri olan *dil dünya görüşünü* etraflıca açıklar. Nitekim yukarıda bahsedilen özellikle de kültürdilbilim, bilişsel dilbilim gibi alanlarda çalışmalar yürüten araştırmacılar, bilim insanının bu konularda yazdığı kitap ve makaleleri incelediğinde konunun kuramsal temellerine inme fırsatı yakalayacaktır.

Çocukluğundan beri dillere karşı sonsuz bir merakı olan ve çok yönlü bir araştırma isteği duyan Serebrennikov, Hint-Avrupa dillerinin yanı sıra Fin-Ugor ve Türk dilleri ile de ilgilenir; söz konusu alanlara büyük bir ivme kazandırır, önemli fikirler ortaya atar. Bu bağlamda bilim insanının neredeyse tüm Türk dillerine dair karşılaştırmalı, tarihsel, kökensel, biçimbilimsel, anlambilimsel, sesbilimsel açıdan çok yönlü gerçekleştirdiği araştırmaların derinlemesine incelenmesi ve bunun yanı sıra eserlerinin Türkçe 'ye kazandırılması Türkoloji araştırmalarına yeni bir yön verecek, bu alana önemli katkılar sunacaktır. Bununla birlikte Serebrennikov'un şahsiyetini, bilimsel yaşamını ve Türkoloji çalışmalarını içeren bir monografi çalışması, ünlü dilbilimcinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Sovyet ve Rus dilbilimi ile Türkoloji alanında önemli çalışmalar yürütmüş olan Serebrennikov'un eserlerinin etraflıca incelenmesi şüphesiz Türk araştırmacılar için genel dilbilim, kültürdilbilim, bilişsel dilbilim ve özellikle Türkoloji alanında yeni pencereler açacaktır. Çalışmamızın söz konusu alanlara ve Serebrennikov ile ilgili yapılacak olan araştırmalara bir katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Alpatov, V. M. (2004). *İstoriya odnogo mifa: Marr i Marrizm*. Moskva: Editorial URSS.
- Burıkin, A.A., Nasilov, D. M. (2018). "Serebrennikov kak tyurkolog – komparativist i problemi altaistiki". *Teoreticheskaya i prikladnaya lingvistika*. 4 (3), s. 5-17.
- Dohman, Ü. (2018). "Söz Mirasının Koruyucusu: D. N. Uşakov". Z. B. Özer, F. Yapıcı, Ş. Aktay (Editörler). *Bilim ve İnsan, Şahsiyetini İnşa Edenler*. Ankara: Gazi Kitabevi, 179-191.
- Georgiyeva-Angelova, V. H. (2018). "Yafetiçeskaya teoriya semi yazıkov i ee sozdatel". s. 180-188. *Tendentsii razvitiya sovremennoy nauki i obrazovaniya: traditsii, opit, innovatsii*. Sbornik nauçnih statey po materialam Vserossiyskoy nauçno-praktičeskoy konferentsii. Сборник научных статей. Respublika Başkortostan, Sibay.
- Marr, N. Ya (1933). "Osnovniye dostijeniya yafetiçeskoy teorii". // *İzbrannıye raboti. Etapı razvitiya yafetiçeskoy teorii*. T. 1., s. 197-216. Leningrad: Gaimk.
- Meşaninov, İ. İ. (1929). *Vvedeniye v yafetidologiyu*. Leningrad: Priboy.
- Özer, Z. B. (2004). *Rus Dilinin Gelişme Evreleri*. Ankara: Çetin Ofset.

- Postovalova, V. İ. (2017a). "Oteçestvennaya lingvistika XX veka i ee korifei. B. A. Serebrennikov: jizn i tvorçestvo". *Voprosı psiholingvistiki*. 1 (31), s. 238-253.
- Postovalova, V. İ. (2017b). Oteçestvennaya lingvistika XX veka i ee korifei. B. A. Serebrennikov: uçeniye o yazıke." *Voprosı psiholingvistiki*. 2 (32), s. 226-241.
- Serebrennikov, B. A., Harkova, S.S. (1983a). "O nekotoryh effektivnih metodah issledovaniya problemi rodstva tyurskih i mongolskih yazıkov". *Sovetskaya Tyurkologiya*. 5, s. 46-56.
- Serebrennikov, B. A. (1983b). *O materialistiçeskom podhode k yzıkovım yavleniyam*. Moskva: Nauka.
- Serebrennikov, B. A. (1970a). *Obşee yazıkoznaniye. Formı suşestvovaniya, funktsii, istoriya yazıka*. Moskva: Nauka.
- Serebrennikov, B. A. (1970b). "O nekotoryh çastnih detalyah protsessa obrazovaniya affiksa mnojestvennogo çısla –lar v tyurskih yazıkah. *Sovetskaya Tyurkologiya*. 1, 49-53.
- Serebrennikov, B. A. (1972a). *Obşee yazıkoznaniye. Vnutrennyaya struktura yazıka*. Moskva: Nauka.
- Serebrennikov, B. A. (1972b). "K istorii suffiksa denominativnih glagolov –la v tyurskih yazıkah". *Sovetskaya Tyurkologiya*. 5, s. 64-68.
- Serebrennikov, B. A. (1975). "İstoriiçeskiye zagadki glagolnogo affiksa –styr v tyurskih yazıkah". *Sovetskaya Tyurkologiya*. 3, s.17-22.
- Serebrennikov, B. A. (1977). "Proishojdeniye affiksov zvukopodrajatelnih glagolov v tyurskih yazıkah". *Sovetskaya Tyurkologiya*. 1, s. 3-7.
- Serebrennikov, B. A. (1979). "O nekotoryh trudnih problemah istoriiçeskoj grammatiki tyurskih yazıkov". *Sovetskaya Tyurkologiya*. 3, s. 3-11.
- Serebrennikov, B. A. (1982). "O proishojdenii nekotoryh affiksov v tyurkskih yazıkah". *Sovetskaya Tyurkologiya*. 4, s.3-13.
- Hajiyeva, N. Z, Serebrennikov, B. A (1986). *Sravnitelno-istoriiçeskaya grammatika tyurskih yazıkov. Sintaksis*. Moskva: Nauka.
- Serebrennikov, B. A. (1988). *Rol çeloveçeskoj faktora v yazıke: Yazık i mışleniye*. Moskva: Nauka.
- Serebrennikov, B. A., Kubryakova, E. S, Postovalova, V. İ., Teliya, V. N. Ufimtseva, A. A. (1988). *Rol çeloveçeskoj faktora v yazıke: Yazık i kartina mira*. (ed. Sererennikov, B.A.). Moskva: Nauka.
- Serebrennikov, B. A., Vinogradov V. V. (1952). *Predisloviye* (ed.: B. A. Serebrennikov, V. V. Vinogradov) . *Protiv vulgarizatsii i izvraşeniya marksizma v yazıkoznanii*. Moskva: Akademii nauk SSSR.
- Serebrennikov, B. A. (1952). "Kritika uçeniya N. Ya. Marra o edinstve glottogoniçeskoj protsessa" (editörler: Serebrennikov, B. A ve Vinogradov V. V.) *Protiv vulgarizatsii i izvraşeniya marksizma v yazıkoznanii*. Moskva: Akademii nauk SSSR.
- Turkin, A. İ. (1998). Serebrennikov Boris Aleksandroviç // *Komi yazık. Entsiklopediya*. (ed. Fedyuneva, G. V.). Moskva: DiK, s. 421-422.
- "Boris Aleksandroviç Serebrennikov" (1989). *Vestnik Moskovskogo universiteta*. 9 (4). Moskva.
- Krasuhin, K. G. (2003). "Boris Aleksandroviç Serebrennikov". (ed.: Berezin, F. M.) *Oteçestvenniye lingvistı XX veka. Seriya Teoriya i İstoriya yazıkoznaniya*. (Ç: 2. M-S). Moskva: İNİON RAN.
- Şilkov, Yu. M. (2004). "Yafetiçeskaya filosofiya yazıka N. Ya. Marra". *Veçe. Almanah Russkoj filosofii i kulturi*. SPB: Sankt-peterburgskiy gosudartsvennyi universitet, fakultet filosofii i politologii.